

Finnskogen i Gräsmark

I slutet av 1620-talet började områden söder om sjön Kymmen att befolkas av skogsfinnar, bland annat Ulfsjön, Södra och Norra Ängen och Tiskaretjärn. Långnäs, norr om sjön, befolkades något senare då Pål Larsson Kukkoinen köpte marken av skattehemmanen By och Högen. Få av de finnar som slog sig ner i Gräsmark kom direkt från Finland. De flesta som kom hit var barn eller barnbarn till de som kom från Savolax eller Rautalampi och som slagit sig ner i Bergslagen, Dalarna och Hälsingland varifrån det skedde en stegvis migration till övriga delar av landet. När de fått sitt nedsättningsbrev och marken blivit avsynad kunde de börja fälla granskogen till den första svedjan. Fallet fick ligga och torka i ett eller två år innan man vid midsommartid med hjälp av många familjemedlemmar, grannar och arbetsfolk som ännu inte skaffat sig en fast boplat, så kallade lösfinnar, kunde sätta eld på svedjan. Därefter såddes svedjerågen, ett korn under näverskon, i den ännu ljumma askan. Först hösten därpå kunde rågen skördas sen den växt upp till två meters höjd. I gynnsamma fall gav varje korn hundrafalt igen.

Rågen torkades därefter i rian, en av skogsfinnarnas tre karaktärsbyggnader. De övriga två är rökstuga och bastu. Ugnen i rökstugan är ett gigantiskt stenmagasin, som kan ta upp till en fjärdedel av golvytan. Där finns ingen skorsten utan röken som släpps ut i början av uppeldningen lägger sig som ett täcke under det välisolerade taket innan den letar sig ut genom en lucka i taket. Strålningsvärmen från tak och stenmagasin bidrar till att man även under de kallaste vinterdagarna bara behöver elda en gång om dagen. Mätningar som gjorts i rökstugan i Mattila visar att den unika konstruktionen gör rökugnen till det mest effektiva uppvärmningssystem för ved som någonsin uppfunnits. Effekten är över 90 procent. Typiskt för skogsfinnarna var också de ärvda släktnamnen som oftast slutade på "inen" exempelvis Kukkoinen, Ikoinen, Hakkarainen med flera. Under sina vandringar på Finnskogen under 1821 skrev den finska studenten C A Gottlund ner de finska namnen i kyrkböckerna. På grund av de unika släktnamnen och med hjälp av modern DNA-teknik kan man i dag spåra släkternas ursprung i Finland.

Skogsfinnarna var kristna lutheraner, men i många fall behöll de sin animistiska syn på världen. I den ingick en tro på att allt i naturen har en själ. För att kunna kommunicera med, och i bästa fall kontrollera, denna själ använde man sig av ramsor, sånger och magiska tecken. Vid Kammesmakk finns en "stjärnsten" med flera inristade pentagram, vilket var en vanlig symbol för att hålla onda makter borta. Så sent som in på 1800-talet kunde nyuppförda lador förses med Andreaskors inristade i dörrkarmen, eller på insidan av dörren, för att skydda och bevara det som fanns i dem. Korsen återfinns också inristade i stenar vid infarten till flera gårdar. Liksom i andra glesbygder fanns bland skogsfinnarna människor som ansågs ha övernaturliga krafter då de kunde bota sjuka, eller sätta "trollskott" på ovänner. Kända namn i Gräsmark var Sprätt-Sven och Pasu-Anni.

Välkommen till FINNSKOGEN I GRÄSMARK

En levande kulturbygd i naturskön miljö!

Finnskogen idag

Många av de första skogsfinnarna som kom hade ett gott liv. Tuvrågen de sådde i askan efter sina svedjor kunde, om väderleken var gynnsam, ge rikliga skördar. Efter att den sista skörden bärgats var det gott om bete för boskapen på de övergivna svedjefallen. I takt med att arvs-skiften gjorde jordplättarna mindre och mindre och skogs- och gruvbolagen fick ett allt större intresse av att ta över skogen så bredde fattigdomen ut sig. När det dessutom blev flera år av missväxt och nödår i mitten och slutet av 1800-talet, var det många som gav upp. De sålde det lilla de hade och utvandrade till Amerika. Under nödåren och under den stora depressionen i början av 1930-talet var det flera Gräsmarksbor som gjorde arbetsvandringar till de stora skogarna och sågverken i Norrland. Många blev också kvar där, eller flyttade till andra delar av Sverige där det fanns jobb. I mitten av 1800-talet bodde det lite drygt sexhundra personer i Timbonäs. Numera finns det ett drygt trettiotal bofasta kvar. Desto fler är de husgrunder efter övergivna torpställen som hittas längs vandringslederna i skogen.

Skogsfinnarnas kultur finns ännu bevarad i form av finska namn på torp, berg, myrar och skogstjärn, Kammesmakk, Honkamakkhöjden, Attismyren, Sarklamp etc. Gräsmarks södra finnskogar försvenskades tidigare än de norra delarna och där finns inte så många finska namn bevarade. De gamla finnboställena Kalvhöjden och Tiskaretjärn är numera naturreservat och hävdas enligt gamla metoder och erbjuder rika slätterängar med många ovanliga växter.

Gräsmarks enda bevarade rökstuga finns på hembygdsgården. En välbevarad ria finns vid Kullen och en renoverad bastu finns vid Tastorp, båda i Timbonäs.

Finnskogen norr om sjön Kymmen

1. Exakt var i Långnäs, (Lounasi) Pål Larsson Kukkoinen först slog sig ner är inte helt klart. Första noteringen i domboken är från 1629 då bönderna i By och Högen sålt Bråneskogen till honom. Därefter återfinns han flera gånger i domboken för diverse försel- elser som oljud vid tinget, försummat vägunderhåll och olovlig försäljning av älghudar. Dessa erfarenheter verkade kvalificera honom för att verka som nämndeman vilket han gjorde mellan 1651 – 1657. Påls son Lars Pålsson finns noterad som den förste ägaren till gården "När Mattes" vilken har tilldelats Svenska lantbrukssällskapens släkt- gårdsvimpel som ett bevis på att den har gått i samma släkt i i minst 200 år.

2. Vid torpet Lycka i Långnäs bodde en man som kallades Sprätt-Sven, och torpet kallades följdaktligen för Sprätt- Lycka. Denne Sven var en självlärd djurläkare, men kunde också bota människor. Han var också traktens sista blodstämman och hade förmåga att hitta stulna och borttappade saker. Det berättas att Sven trollade in de sjuk- domar han botat människor från, i en tall. Denna tall var också "fredad" och det var allmänt känt att den inte skulle huggas ner. Men en ung skogshuggare för inte alltför länge sen, trodde inte på historien. När han hade huggning i området så högg han också ner Svens bot-tall. Han har själv berättat att han därefter blev sängliggandes en hel vinter med bölder som slog upp lite varstans på kroppen.

3. Under C A Gottlunds vandringar på den värmländska finnskogen 1821 träffade han i Honkamakk på en ung munter kvinna som kallades Pasu-Anni. Anna Hakkarainen var känd som en skicklig trollkvinna. Hon kunde bota sjukdomar genom att först sova på ett klädesplagg som den sjuke burit, och i drömmen kunde hon se vad som felades denne. Därefter tillredde hon en lämplig medicin som botade den sjuke. I närheten, vid torpet Tyskänga finns en av Finnskogens högsta och grövsta granar.

4. Kammesmack, (Kammoisenmäki), var enligt Gottlund den största gården i Timbonäs och bestod av minst nio bo- sättningar. Gården ska ha upptagits av en Suuroinen. Vid tiden för Gottlunds vandring beboddes gården av släkten Ronkainen, ännu finns gården Ronk- bostaden kvar. Strax intill ligger ett av Timbonäs äldsta hus, Skårebostan, som under 1800-talets mitt beboddes av den rikaste bonden i trakten. Hans namn var Skåre Jonsson. Slätter- ängarna runt de båda gårdarna har tills idag hävdats på traditionellt vis och sommarens blomsterprakt är impo- nerande. På Skårebostans ägor finns också resterna av en kvev med fågata. I kvejen samlades boskapen för att mjölkas och skyddas mot rovdjur under natten. På marker som tillhörde ett torp, Klamma, under Kammesmack, hittades under 1940-talet en Stjärn- sten. Det är en flat stenhäll som är inristad med flera pentagram i olika storlekar.

5. Svänger man av vägen vid skylten Oranstorps färdsman längs den gamla "Byvägen". Först passeras Timbonäs- Långnäs byalags stuga, "Kvarna". Nedanför stugan rinner Fäbroälva där det tidigare fanns en kvarn. Nere vid älvkanten finns ett vindskydd med grillplats.

6. I slutet av Byvägen kommer man fram till Lusketorp, troligen grundat av Henrik "Lusken" Luskainen ca 1700. Där fanns tidigare minst tolv bosättningar varav nu endast två hus finns kvar. De används båda som sommarstugor. På vänster sida i början av den långa raksträcken finns en tjärsten, och stigen leder vidare till resterna av Nererstöga där den originelle multikonstnären Magnus Jansson Knox bodde en tid. Resterna av husgrunden och en ovanlig jordkällare finns kvar, och ett ofantligt odlingsröse kallat "mäfå-röse" eftersom stenarna bröts upp ur jorden och kastades upp "på mäfå". Väster om Byvägen finns en minnessten som Knox ristat till minne av två kor som slogs ihjäl av åskan. Den nås enklast från vägen via Bytorp.

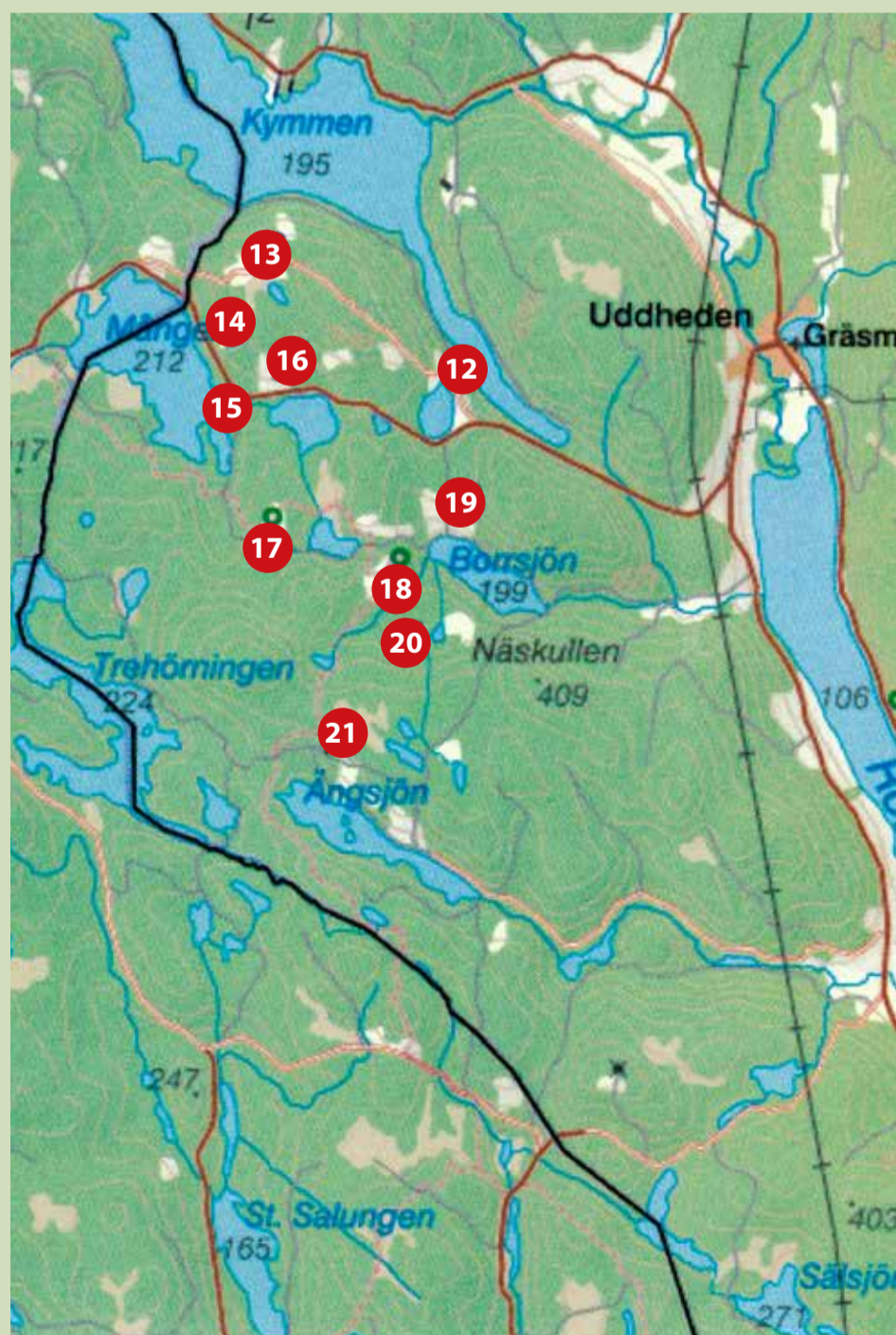
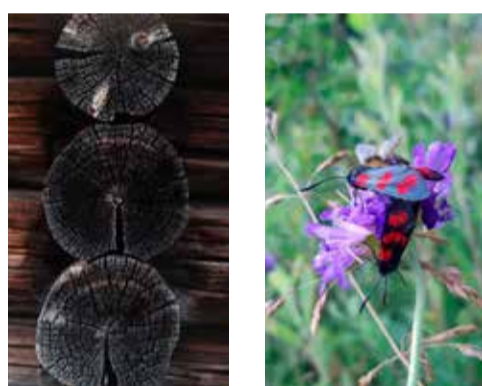
7. I utkanten av byn, vid Kartbräten, finns resterna av en rökugn, vilken troligen är Sveriges mest välbevarade rökugnsruin. Konstruktionen är unik eftersom det massiva stenmagasinet är sammanbyggt med svenskstugans öppna spis i det som en gång var finrummet.

8. Bartelstorp var en av de första skogsfinska boplatserna i Timbonäs. En sägen berättar att Pål Larsson Kukkoinsens son, Bartel, bosatte sig där. En dag hade familjens tupp försvun- nit och återfanns först senare vid Kammesmack. Eftersom Bartel var en Kukkoinen, det vill säga av tuppsläkten, förstod han att tuppen visade dem var de skulle bo och familjen lämnade därför torpet. Vid dagens Bartelstorp finns en uthuslänga bevarad från 1700-talet. Där startar också den årliga Blåsippsvandringen ner till Kullberget där man har en strålände utsikt långt över sjön Kymmen.

9. Nedanför Kullberget ligger gården Kullen varifrån utsikten över Stormyren är magnifik. Vid Kullen finns också en torkria som renoverades av Timbonäs Långnäs byalag under mitten av 1990-talet. Den sägs vara den sista i socknen som finns bevarad på ur- sprunglig plats.

10. Från Bartelstorp kan man antingen ta en gammal kärrväg genom skogen, eller fortsätta på vägen fram till nästa torp, Tastorp. Torpet har gått i samma släkts ägo i mer än 200 år och här finns en finnbastu som renoverades av bya- laget under 90-talet. Tyvärr har ugnen rasat, men byggnaden är intakt.

11. Vid norra ändan av sjön Tvällen återfinns en av de äldsta gårdarna i Timbonäs. På gården Tvällen finns ett härbre från 1833 och timret från den gamla rökstugan finns bevarat i det som numera är en snickarbod. Den nuvarande ägaren har fem stugor som hyrs ut till turister.

Finnsbygden söder om sjön Kymmen

Den gamla landsvägen (väg 886) mellan Ragvaldstjärn och Kymmen byggdes som ett Ak-arbete under 1930-talet. Vägen med dess branta backar och hisnande vyer är K-märkt av Länsstyrelsen.

Om man svänger till vänster efter Kymmen och Humsjön och följer väg 888 mot Mangen passeras byar som samtliga har klassats som skyddsvärda av Länsstyrelsen eftersom de äger natur- och kulturvärden av riksintresse.

12. Ragvaldstjärn hade så sent som strax före 1635 röjts av finnen Per Larsson Pennanen, kallad "Lekare-Per". Han löste det av Hällebergs äboer med 7 riksdaler och 7 tunnor råg, och fick det skattlagt 1642 som 1/8-dels skatte- hemman. Simon Larsson Kauttoinen var kronosmed i Örebro men rymde därifrån och blev efterlyst. Han flydde till Elfdalen där han blev upptäckt efter en yxreparation av mycket hög kvalitet. Simon flyttade sedan år 1643 till Ragvaldstjärn. I dagboken som C A Gottlund skrev under sina vandringar på Finnskogen år 1821, återfinns han som Simon Smed.

13. Enligt jordeboken 1626 upp- fördes nybygget Kymmen (Kimskoug) som 1/8-dels hemman, tydligen efter tilländalupna sex frihetsår, dessa som kronohemman. Jakob Andersson Kallainen i Ö Kymmen, blev förste bebyggaren mellan 1626 och 1654 på Häljebys mark i Sunne. Jakobs son Isak köpte den östra delen av marken av Jonas Hansson Gyllenspets i Gylleby

den 19 augusti 1670 När C A Gottlund passerade Kymmen under sin resa fanns där ett gästgiveri.

14. Örjan Henriksson Luomainen bröt upp Örjantorp, även kallat Lomjans- torp "från stubberoten". En senare ättling var Lomjansguten vars verkliga namn var Per Jönsson, född 22 oktober 1816, död 19 maj 1875. Han var en gudabenådad fiolspelare och enligt skrönorna ska han ha lärt sig spela av Näcken. Mera troligt är att han lärde sig av en spelman som kallades Metbäcken. På 1840-talet var han verk- sam i Kristiania (Oslo) där han spelade med Ole Bull. Han är huvudperson i Lars Anderssons roman Lomjansguten från 2014, samt i Västanå teaters pjäs som bygger på romanen. Varje år arrangerar Finnskogens Byalag Lom- jansdansen på torpet Lomjantorp.

15. Humsjön, Humsi, blev upptaget omkring 1625 av "Skanke-Per", på hem- manet Hällebergs ägor i Sundh socken och blev införd i Jordeboken 1642. Skanke-Per brandskattade torpet i hög grad och övergav stället. Enligt Gott- lund var det upptaget som nybygge av Anders Kauttoinen från Ragvaldstjärn.

16. Torpet Mangen, Mongalle, upp- togs omkring 1625 av Matts Mattson Ikoinen, men skrevs inte in i Jorde- boken förrän 1641, på "jord som de upptagit på N Västerrottnas ägor". I ett torp i Mangen, Peckerud, föddes år 1826 Nils Olsson, även kallad Peckerullillen, eller Peckeresguten. Han var två meter och tio centimeter lång och enormt stark. Under en resa till Stockholm blev han retard för sitt lantliga utseende och blev inte lämnad

ifred av plågoandarna varvid han svepte ut med handen för att freda sig. En av ligisterna föll därvid död ner. För detta brott skulle han ha dömts till döden, men blev uppkallad till kungen som utlovade fri lejd åt honom om han kunde demonstrera sin styrka genom att med handen göra ett märke i ett bord. Nils slog av en stor bit av bordet och sen han lovade att aldrig mer åter- vända till Stockholm fick han återvända hem igen. Hans skor, storlek 54, finns nu att beskåda på hembygdsgården i Gråsmark.

17. Josef Jakobsson Hämaläinen från Tavastland upptog Tiskaretjärn väster om Borrnsjön år 1626 och erlade fyra år senare 30 riksdaler för torpet till jord- ägarna i Västerrottna. Först år 1641 kunde det göra skäl för skattläggning- en som 1/8-dels hemman. 1978 blev området "Dä Sör" naturreservat och sköts i möjligaste mån enligt gamla tiders sätt och traditioner. En del av reservatet utgörs av Atikullen med sin rika flora. Namnet kommer av det finska ordet Athio som betyder öde. (Öde- kullen). En man som kallades "Simmen" levde där under 1800-talet. Han skänkte takkronorna som nu finns i Gråsmarks kyrka. I "Där Nol" i Tiskaretjärn bodde scholemästaren Mattias Mattson Norilainen. I början av 1800-talet åkte han runt i bygden och lärde svenska och finska skolbarn att läsa.

18. Förste bebyggaren av Kalv- höjden, Vasikanaho, i N. Ängen var Per Hynninen. Han hade två söner troligen med två olika mödrar; "Store Jakob" Persson Hynninen var ogift, och "Lille Jakob" Persson Hynninen blev mördad av sin bror på grund av oenighet om

ett arvskifte. Han blev slagen med en yxa i huvudet så att hjärnan rann ut. Store Jakob anklagades också för mord 1645 på Lars Larsson "Pop-Lasse" från Popetorp tre år tidigare. Männen hade under alkoholis blivit osams om ersättning för halm och råg och Store Jakob stack en kniv i magen på Pop-Lasse så tarmarna rann ut. Pop-Lasses änka önskade förlikning och ersättning med 28 riksdaler, men hade endast fått 25 riksdaler. Store Jakob dömdes till avrättning år 1648 med yxa och därefter stegling.

19. På höjden ovanför sjön Borrnsjön har man från byn med samma namn en av de vackraste vyerna i hela södra Finnskogen. Finnen Hindrik Hindriksson bosatte sig där med Gustaf I Adolfs byggnadsedel av den 20 juni 1625. Han fick nybygget skattlagt som 1/8-dels hemman och sålde det till en annan finne, Pål Larsson, år 1666.

20. Mellan Kalvhöjden och Nässkogen ligger Ambiantorp där Henrik Mattson Ambian/Ampiainen var bosatt mellan 1694-1700. Vid vårtinget i Fryksdals härad 1693 utsågs han till fjärdingsman för finnarna, och vid hösttinget 1695 var han profoss, det vill säga; militär, civil polisman, fängvaktare. Vid höst- tinget 1698 utsågs han till profoss enbart för finnarna.

21. I Norra Ängen finns en ria med vidbyggd tröskloge som varit i bruk till 1930-talet. Byggnaden har senare även fungerat som garage och materialet i rians ugn har använts till vägförstärk- ning. Möjligen kan byggnaden ha varit avsedd för andra ändamål men att den senare tagits i bruk som ria.